

بررسی حقوقی روش‌های تأمین مالی در ایران؛ با نگاهی به صکوک

(اوراق بهادار اسلامی)

www.ketab.ir
تألیف:

دکتر خداداد خدادادی دشتکی

(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)

دکتر حمیدرضا عسگری ده‌آبادی

(پژوهشگر و مدرس امور حقوقی و اقتصادی)

سرشناسه: خدادادی دشتکی، خداداد، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور: بررسی حقوقی روش‌های تأمین مالی در ایران؛ با نگاهی به صکوک
(اوراق بهادار اسلامی)/ تألیف خداداد خدادادی دشتکی، حمیدرضا عسگری ده‌آبادی.
مشخصات نشر: تهران: فوژان کتاب، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.
شابک: 978-622-7121-94-0
رده بندی کنگره: BP۱۹۸/۶
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۰۰۶۰۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

فوژان کتاب

بررسی حقوقی روش‌های تأمین مالی در ایران؛ با نگاهی به صکوک (اوراق بهادار اسلامی)

نویسندگان: دکتر خداداد خدادادی دشتکی (عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور)

دکتر حمیدرضا عسگری ده‌آبادی (پژوهشگر و مدرس امور حقوقی و اقتصادی)

صفحه‌آرا و طراح جلد: آرمینا گودرزی پور

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول (۱۴۰۰)

لیتوگرافی/ چاپ/ صحافی: کوه نور/ عطا/ کیمیا

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن به‌طور کلی و جزئی (چاپ، فتوکپی، فایل صوتی، تست سازی، انتشار الکترونیکی و ...) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع بوده و قابل پیگرد قانونی است.

شابک: ۹۴-۰-۷۱۲۱-۶۲۲-۹۷۸ قیمت: ۱۰۵,۰۰۰ تومان

مرکز پخش: فوژان کتاب

تهران، میدان انقلاب، بین کارگر و اردیبهشت، ک درخشان، پ ۲، طبقه اول.

www.FoozhanBook.com

Email: Fozhanpub@yahoo.com

فهرست

مقدمه ۱۱

فصل اول

مفهوم و مبانی نظری استفاده از منابع مالی خارجی ۱۳
 گفتار اول: مفاهیم تأمین مالی ۱۵
 بند اول: مفهوم تأمین مالی داخلی ۱۷
 بند دوم: تأمین مالی خارجی ۱۸
 گفتار دوم: برخی مبانی نظری تأمین مالی خارجی ۱۸
 بند اول: نظریه رشد اقتصادی مالتوس ۱۹
 بند دوم: نظریه رشد اقتصادی مارکس ۲۱
 بند سوم: نظریه رشد اقتصادی شومپتر ۲۴

فصل دوم

ابزارها و نهادهای تأمین منابع مالی ۲۹
 گفتار اول: ابزارهای تأمین مالی داخلی ۳۱
 بند اول: بازار سرمایه ۳۲
 بند دوم: بانک ۳۳
 بند سوم: بیمه ۳۵
 گفتار دوم: ابزارهای تأمین مالی خارجی ۳۹
 بند اول: روش‌های قرضی تأمین مالی ۴۴
 الف) تأمین مالی شرکتی ۴۴
 ب) تأمین مالی پروژه‌ای ۴۶
 پ-۱) فاینانس ۴۹
 پ-۱-۱) فاینانس خودگردان ۵۴
 پ-۱-۲) فاینانس غیر خودگردان ۵۷
 پ-۲) یوزانس ۵۹
 پ-۳) وام‌های تضمینی خارجی ۶۰
 پ-۴) خطوط اعتباری ۶۱
 بند دوم: روش‌های غیر استقراضی ۶۳

الف) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۶۶
الف-۱) روند جریان سرمایه‌گذاری خارجی در جهان	۷۰
الف-۲) روند ورود و جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران	۷۵
الف-۳) توزیع بخشی جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران	۸۲
الف-۴) نقش و تأثیر سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد ملی	۸۵
الف-۵) نظریه‌های راجع به سرمایه‌گذاری خارجی در ایران	۸۷
الف-۵-۱) نظریه‌های موافق سرمایه‌گذاری خارجی	۸۷
الف-۵-۲) نظریه‌های مخالف سرمایه‌گذاری خارجی	۸۸
الف-۶) روش‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۸۹
الف-۶-۱) ساخت، بهره‌برداری، انتقال (BOT)	۸۹
الف-۶-۲) قراردادهای ساخت، تملک و بهره‌برداری	۹۲
الف-۶-۳) قراردادهای ساخت، تملک، بهره‌برداری و انتقال (BOOT)	۹۴
الف-۶-۴) قراردادهای ساخت، تملک، بهره‌برداری و فروش	۹۵
الف-۶-۵) قراردادهای ساخت، انتقال و بهره‌برداری	۹۶
الف-۶-۶) قرارداد بازسازی، بهره‌برداری و انتقال	۹۶
الف-۶-۷) قراردادهای مدرنیزه کردن، بهره‌برداری و انتقال	۹۶
الف-۷) مشارکت مدنی	۹۷
الف-۷-۱) مفهوم و ماهیت مشارکت	۹۸
الف-۷-۲) مواردی از انواع قراردادهای مربوط به مشارکت مدنی	۱۰۱
ب) سرمایه‌گذاری غیرمستقیم خارجی	۱۰۲
ب-۱) بیع متقابل	۱۰۴
ب-۲) معاملات تهاتری	۱۰۸
ب-۳) خرید متقابل	۱۱۱
ب-۴) افسست	۱۱۳
ب-۵) اوراق قرضه	۱۱۵
ب-۶) جبران	۱۱۶
بند سوم: مقایسه روش استقراضی و غیراستقراضی	۱۱۷

فصل سوم

مفهوم و مبانی نظری اوراق بهادار اسلامی (صکوک)	۱۱۹
گفتار اول: مفاهیم اوراق بهادار اسلامی	۱۲۱
بند اول: اصول مربوط به ساختارهای مالی در دین اسلام	۱۲۱
بند دوم: تعریف صکوک و کارکردهای آن	۱۲۴

بند سوم: مقایسه تأمین مالی از طریق شبکه بانکی و اوراق مالی اسلامی بازار سرمایه	۱۲۹
گفتار دوم: طبقه‌بندی‌های مختلف اوراق بهادار اسلامی	۱۳۲
بند اول: طبقه‌بندی بر اساس ساختار پایه	۱۳۲
الف) مبتنی بر نوع عقود	۱۳۲
ب) مبتنی بر مالکیت یا مبتنی بر دین	۱۳۳
پ) مبتنی بر فروش، اجاره، مشارکت یا عاملیت	۱۳۴
پ-۱) صکوک مبتنی بر فروش	۱۳۵
پ-۲) صکوک مبتنی بر اجاره	۱۳۵
پ-۳) صکوک مبتنی بر مشارکت	۱۳۶
پ-۴) صکوک مبتنی بر عاملیت	۱۳۷
بند دوم: طبقه‌بندی بر اساس نوع انتقال مالکیت	۱۳۷
بند سوم: طبقه‌بندی بر اساس نوع ناشر	۱۴۰
بند چهارم: طبقه‌بندی بر اساس سررسید	۱۴۲
بند پنجم: طبقه‌بندی بر اساس محل انتشار	۱۴۲
بند ششم: طبقه‌بندی بر اساس ماهیت سود و بازدهی	۱۴۲
بند هفتم: طبقه‌بندی بر اساس نوع کاربرد	۱۴۳
گفتار سوم: رایج‌ترین انواع صکوک	۱۴۵
بند اول: صکوک اجاره	۱۴۵
بند دوم: صکوک وکالت	۱۵۲
بند سوم: صکوک مشارکت	۱۵۳
بند چهارم: صکوک مضاربه	۱۵۴
بند پنجم: صکوک استثمار	۱۵۶
بند ششم: صکوک منفعت	۱۵۸
بند هفتم: صکوک استصناع	۱۵۹
بند هشتم: صکوک مزابحه	۱۶۲
بند نهم: صکوک سلف	۱۶۴
بند دهم: صکوک قرض الحسنه	۱۶۶
بند یازدهم: صکوک مزارعه	۱۶۶
بند دوازدهم: صکوک مساقات	۱۶۷
بند سیزدهم: صکوک مغارسه	۱۶۷
بند چهاردهم: صکوک رهنی	۱۶۸

بند پانزدهم: صکوک جُعّاله	۱۶۹
بند شانزدهم: صکوک خرید دین	۱۷۰
گفتار چهارم: ارکان و فرآیند انتشار صکوک در بازار سرمایه	۱۷۱
بند اول: ارکان انتشار صکوک در ایران	۱۷۱
بند دوم: مراحل انتشار صکوک	۱۷۳
گفتار پنجم: مختصری از قوانین و مقررات مرتبط با انتشار صکوک در ایران ..	۱۷۹
بند اول: قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران	۱۸۰
بند دوم: مصوبه شورای عالی بورس و اوراق بهادار	۱۸۲
بند سوم: قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید	۱۸۴
گفتار ششم: چارچوب حقوقی و قانون حاکم بر انتشار صکوک بین‌المللی در ایران	۱۸۶
گفتار هفتم: چالش‌های تأمین مالی از طریق صکوک و راهکارهای رفع آنها ...	۱۹۴
بند اول: مهم‌ترین چالش‌های صکوک در ایران	۱۹۴
الف) نرخ گذاری دستوری و خارج از قواعد سرمایه‌گذاری صکوک	۱۹۵
ب) فقدان رتبه اعتباری صکوک	۱۹۷
پ) ماهیت پیچیده صکوک	۱۹۹
ت) کمبود انگیزه‌های لازم برای بنگاه‌های اقتصادی جهت تأمین مالی از طریق انتشار صکوک	۲۰۰
ث) کمبود ضامن معتبر برای انتشار اوراق	۲۰۰
ج) نبود ثبات در سیاست‌های اقتصادی کشور	۲۰۱
بند دوم: راهکارهای رفع چالش‌های انتشار صکوک	۲۰۱
الف) مداخله غیردستوری بانک مرکزی	۲۰۱
ب) الزام به ارائه رتبه اعتباری صکوک و بنگاه‌ها توسط مؤسسات رتبه‌بندی در بازار سرمایه	۲۰۲
پ) انتشار صکوک بدون کوپن (فروش اوراق به کسر)	۲۰۳
ت) افزایش عمق بازار اوراق مالی اسلامی	۲۰۳
ث) کاهش زمان روبه‌های اداری و اجرایی انتشار صکوک	۲۰۴
فصل چهارم	
وضعیت انتشار صکوک در جهان و ایران	۲۰۵
گفتار اول: آمار و وضعیت انتشار صکوک در جهان و ایران	۲۰۷
بند اول: وضعیت انتشار صکوک در جهان	۲۰۷
بند دوم: وضعیت انتشار صکوک در ایران	۲۲۰

مقدمه

به‌طور کلی، به فرآیندی که به دنبال ایجاد، جمع‌آوری و افزایش منابع مالی یا سرمایه‌ای برای هر نوع مخارجی است، تأمین مالی گفته می‌شود. تأمین مالی، هنر و علم مدیریت وجه نقد است که هم از جنبه‌های حقوقی و هم از لحاظ حسابداری و مدیریت مالی، دارای اهمیت وافر می‌باشد. در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان روش‌های تأمین مالی را به «تأمین مالی داخلی» و «تأمین مالی خارجی» تفکیک نمود. در تأمین مالی داخلی، منابع مورد نیاز از داخل کشور تأمین شده و نیازی به استفاده از منابع خارجی نیست. ولی مشکل آن‌جاست که منابع مالی داخلی، پاسخگوی نیازهای عمرانی و زیربنایی در کشور نیستند. بر همین مبنا، استفاده از منابع مالی خارجی و به منظور تجهیز منابع مالی و اجرای پروژه‌های عمده و زیرساختی برای رعایت عدالت بین نسلی ضرورت دارد.

تأمین مالی و استفاده از تسهیلات خارجی در جهان پرشتاب امروز که به فاینانس^۱ معروف است، نقشی اساسی در توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه همانند ایران بر عهده دارد. چون سرمایه‌گذار نیازمند محیطی امن و مناسب برای فعالیت است، لذا کشورهای سرمایه‌پذیر بایستی محیط و بستر قانونی مناسبی برای سرمایه‌گذار خارجی فراهم و اطمینان آنان را جلب کنند.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تنها یکی از روش‌های تأمین مالی بین‌المللی برای رشد و توسعه فعالیت‌های مولد اقتصادی کشورهای در حال توسعه می‌باشد که به‌عنوان یکی از روش‌های غیر قرضی (یا غیراستقراضی) تأمین مالی این‌گونه کشورهاست؛ در حالی که استقراض بین‌المللی، خطوط اعتباری، وام‌های تضمین خارجی و ... از راه‌های قرضی تأمین مالی بوده و کشورهای مزبور حسب موقعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود از روش‌های قرضی و غیر قرضی برای تأمین مالی داخلی پروژه‌ها و طرح‌های اقتصادی خود استفاده می‌کنند.

نکته مهم در این زمینه، اهمیت نقش کشور میزبان در برقراری ثبات و امنیت در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، قوانین و مقررات برای جذب منابع خارجی می‌باشد. مسئله ریسک‌ها و

مدیریت صحیح آن‌ها نیز می‌تواند در مورد تأمین مالی خارجی بسیار تأثیرگذار باشد و آثار مخرب تحریم‌ها هم در صورت وابستگی به منابع مالی خارجی بایستی مورد توجه قرار گیرد. از سوی دیگر، از آن‌جا که برخی از روش‌های تأمین سرمایه (مانند اوراق قرضه) به دلیل ربوی بودن، در بازارهای مالی اسلامی قابل استفاده نیستند، برخی اندیشمندان مسلمان در صدد طراحی و به‌کارگیری ابزارهای منطبق با تعالیم اسلام هستند که از آن‌ها تحت عنوان ابزارها یا اوراق مالی اسلامی یا صکوک یاد می‌شود. صکوک، ابزاری هستند که بر اساس قراردادهای مالی مورد پذیرش دین مبین اسلام طراحی شده‌اند. بازار صکوک در سالیان گذشته از رشد چشمگیری برخوردار بوده است. کشورهای اسلامی و حتی برخی کشورهای غیرمسلمان در چند سال اخیر، اقبال خوبی نسبت به طراحی و انتشار صکوک نشان داده‌اند و حجم انتشار صکوک در دنیا افزایش یافته است. بازار صکوک، پس از بانکداری اسلامی، پرشتاب‌ترین بخش در صنعت مالی اسلامی به شمار می‌رود. لذا آشنایی با مبانی حقوقی و اجرایی صکوک ضروری به نظر می‌رسد.

این کتاب به معرفی روش‌های تأمین مالی و توضیح در مورد وضعیت بایستگی‌ها و موانع حقوقی آن در ایران می‌پردازد و با نگاهی حقوقی، پس از تشریح مفهوم صکوک، ارکان و فرآیند انتشار آن را توضیح می‌دهد. در پایان کتاب نیز آمارها و ارقامی از وضعیت انتشار صکوک و انواع آن در جهان و ایران ارائه شده است.

با عنایت به عدم وجود یک کتاب اختصاصی در رابطه با صکوک در کشور، نگارندگان کتاب با هدف ارائه اثری کاربردی (البته در حد بضاعت)، دست به تألیف کتاب زده و سعی نمودند با مداقه و تتبع در منابع، آثار و گزارش‌های موجود، مجموعه‌ای منسجم و به‌روز برای آشنایی مدیران و دست‌اندرکاران این حوزه با ابعاد حقوقی صکوک ارائه دهند. البته اذعان داریم کتاب حاضر کامل نبوده و علی‌رغم تمام دقت‌نظرهای اعمال‌شده، باز هم نیازمند نظرات اصلاحی اساتید، متولیان امر و صاحب‌نظران در این حوزه است تا در چاپ بعدی در جهت غنای کتاب لحاظ شوند.

دکتر خداداد خدادادی دشتکی

دکتر حمیدرضا عسگری ده‌آبادی